

Ministerul Educației și Cercetării

Religie

cultul ortodox

Adrian Lemeni
(coordonator)

Georgian Păunoiu
Silviu Tudose
Dumitru Ștefănescu

CORINT

Capitolul 6

ORTODOXIE ȘI CULTURĂ NAȚIONALĂ

BISERICA ȘI CULTURA NAȚIONALĂ

„Fiilor, luați învățătură ca să nu pieriți!” (Psalm 2, 12)

Biserica Ortodoxă a avut un rol foarte important în formarea și dezvoltarea culturii naționale. Până la începutul secolului al XVIII-lea, nu putem vorbi în istoria românilor de cultura națională, dacă excludem aportul Bisericii.

Istoria Bisericii Ortodoxe se împletește la români cu istoria națională, iar contribuția Bisericii la formarea culturii naționale este covârșitoare.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL

Primele școli care au apărut pe teritoriul țării noastre au avut drept scop formarea viitorilor slujitori ai sfințelor altare. Ele au luat ființă pe lângă marile mănăstiri și biserici ale țării. Unii mitropoliți s-au preocupat ca accesul în aceste școli să fie permis și celor săraci, iar alții, cum ar fi mitropolitul Veniamin Costachi, au înființat școli pentru fete. De bursele acordate de Biserică, prin intermediul ierarhilor săi, au beneficiat și numeroși tineri care s-au specializat în diverse domenii, cum ar fi Gheorghe Asachi, cel care a întemeiat învățământul politehnic la noi.

MANUSCRISELE RELIGIOASE ȘI ROLUL LOR CULTURAL

Mănăstirile au fost adevărate centre culturale nu doar prin atelierele în care erau alcătuite splendide icoane sau broderii și sculpturi, ci și prin faptul că în unele dintre acestea erau copiate numeroase manuscrise de către călugări, manuscrise care au o valoare inestimabilă pentru literatura noastră veche.

Manuscrisele care circulau pe teritoriul românesc înaintea tipăriturilor conțineau în majoritate texte biblice sau ale Sfinților Părinți; erau însă și lucrări de natură legislativă, istorică și chiar lucrări originale. Manuscrisele – în jur de 2 000 – sunt redactate în slavonă. Miniaturile care împodobesc manuscrisele au o valoare excepțională din punct de vedere artistic. Deosebite sunt în acest sens frontispiciile de la începutul capitolelor, care se remarcă prin miniaturi geometrice, florale sau zoomorfe (secolele X-XI).

Dintre cărțile bisericești, cel mai mult erau folosite Evangheliile, Psaltirea și Faptele Apostolilor. Datarea acestor manuscrise este mult îngreunată, pentru că au ajuns la noi fără a avea prefață sau date privind autorii traducerii. Întrucât majoritatea traducătorilor și a copiștilor erau călugări, ei considerau că fac acest lucru pentru Dumnezeu și pentru folosul credincioșilor, motiv pentru care nu-și menționau numele.

Biserica Mănăstirii Sucevița (sec. XVI)

„Cântați Domnului în strune
În cobuz de viersuri bune,
și din ferecate surle
Viersul de psalomi să urle,
Cu bicin de corn de bour,
Să răsunе până-n nour.”

(Dosoftei – Psaltirea în versuri)

Tetraevangeliiarul de la Humor
(pagină de frontispiciu, sec. XV)

ÎNCEPUTURILE TIPARULUI

La puțin timp după descoperirea tiparului de către germanul Johann Gutenberg, acesta a ajuns și în Țările Române.

Diaconul Coresi este tipograful care a reușit să tipărească aproape toate cărțile de slujbă în limba română. Faptul acesta este de cea mai mare însemnătate în viața poporului nostru.

În domeniul tiparului sunt consemnate numeroase legături între Țările Române: cărțile tipărite într-o țară circulă și în celelalte.

În opinia unor cercetători, cărțile lui Coresi marchează începutul limbii noastre literare. Acest început timid este continuat de mitropolii cărțurari de mai târziu, iar această limbă este înțeleasă pretutindeni unde locuiau români.

În anul 1582, sunt tipărite primele două cărți din Vechiul Testament – Face-rea și Ieșirea – sub numele de *Palia de la Orăștie*, așa cum mai este cunoscută; este primul text biblic din Vechiul Testament tipărit în limba română.

Tiparul a avut un rol esențial atât în formarea unei limbi literare naționale, cât și în păstrarea conștiinței naționale. Rolul pe care l-a avut Biserica, prin intermediul ierarhilor săi, așa cum vom vedea în continuare, a fost unul covârșitor.

Mitropolii cărțurari, protectori ai tiparului, culturii și învățământului, au fost preocupați nu doar de cultura religioasă, ci de întreaga zestre culturală a neamului nostru, la care ei înșiși au contribuit substanțial.

Prima tipografie în spațiul ortodox a fost cea de la Cetinje (Muntenegro) în 1490. Primul meșter tipograf de la noi, **călugărul Macarie**, a învățat meșteșugul tipografiei la Cetinje și a tipărit la Târgoviște: *Liturgierul* (1508), *Octoihul* (1510) și *Tetraevangheliarul* (1512).

Printre primii tipografi trebuie menționat și **Dimitrie Liubavici**, care venea în Țările Române din spațiul sârb. Dintre tipăriturile sale, menționăm un *Molitvelnic*, un *Apostol* și un *Minei*.

Prin intermediul acestora, Țara Românească a beneficiat de avantajele cărților tipărite. Cea mai mare parte a cărților tipărite în perioada de început a tiparului la noi aveau un conținut religios: fie erau părți din Sfânta Scriptură, fie cărți de cult, vieți de sfinți sau legiuri bisericești, atât de necesare desfășurării unei vieți religioase autentice. Aceasta nu înseamnă că primele noastre tipărituri au în mod exclusiv un caracter religios, întrucât alături de ele au apărut și lucrări laice.

Teme

- Care a fost rolul Bisericii în formarea culturii naționale?
- Folosiți cunoștințele de la celelalte materii pentru a prezenta apariția și răspândirea tiparului.
- Explicați care sunt motivele pentru care primele manuscrise și tipărituri în limba română au avut conținut religios.
- Realizați o dezbatere pe tema „Rolul cultural al manuscriselor religioase”. Aduceți cât mai multe argumente în favoarea ideii că literatura religioasă a avut un rol important în istoria culturii noastre.

Liturgier (pagină cu frontispiciu și inițială, sfârșitul sec. XVII)

„Pentru istoria bisericii naționale și a tiparului, pentru istoria culturii într-un cuvânt, literatura religioasă este desigur foarte importantă (...) Așa-zisa literatură nu cuprinde altceva decât cărțile trebuitoare preotului în slujba sa, traduse în românește.”

(G. Călinescu,
Istoria literaturii române)

Vocabular

evangheliar – carte de slujbă care conține cele patru Evanghelii: după Matei, Marcu, Luca și Ioan.

liturgier – carte de slujbă care conține rânduiala celor trei liturghii existente în Biserica Ortodoxă.

octoih – carte de slujbă al cărei nume înseamnă în limba greacă „opt cântări”; numele unei perioade din calendarul bisericesc.

palia – carte care conține textul Vechiului Testament.

MITROPOLIȚI CTITORI AI LIMBII ROMÂNE

„Dosoftei este prin instinct și erudiție în același timp primul poet român de clasă europeană.”
(I.C. Chițimia)

VARLAAM

Viața. S-a născut în 1585 într-o familie de răzeși și s-a călugărit cu numele de Varlaam la Mănăstirea Secu din munții Neamțului – unde se afla o cunoscută școală, al cărei egumen a devenit, cu rangul de arhimandrit. În 1628 pleacă în Rusia, într-o călătorie făcută în scopul de a comanda câteva icoane pentru Mănăstirea Dragomirna. Este ales mitropolit al Moldovei în anul 1632. A păstorit sub îndelungata domnie a lui Vasile Lupu. În anul 1653, mitropolitul Varlaam a pierdut scaunul mitropolitan, retrăgându-se la Mănăstirea Secu, unde a și murit, în 1657.

Activitatea culturală. Varlaam a adus la Iași prima tiparniță din Moldova, primită de la Petru Movilă, mitropolitul Kievului. Prin grija sa, au fost tipărite multe cărți.

Cea mai importantă lucrare a sa este *Cazania* sau *Carte românească de învățătură*, apărută în 1643. Este prima carte în limba română din Moldova și una dintre cele mai importante cărți din literatura noastră veche. Are 506 file (1 012 pagini), cu numeroase gravuri în lemn. Cartea cuprinde 54 de cazanii la duminici și 21 de cazanii la sărbătorile împărătești și ale sfinților. Varlaam are meritul de a fi strâns într-o lucrare unitară vechile predici care circulau în manuscris.

Alte fapte din timpul păstoririi lui Varlaam. Mitropolitul a sfințit în 1639 Mănăstirea Sfinții Trei Ierarhi din Iași, capodoperă a arhitecturii religioase românești, ctitorită de Vasile Lupu.

În anul 1641, moaștele Sf. Cuvioase Parascheva sunt dăruite domnitorului Vasile Lupu ca răsplată pentru plata datoriilor Patriarhiei Ecumenice. În anul 1640, Vasile Lupu a întemeiat prima instituție de învățământ superior din Moldova în incinta Mănăstirii Sfinții Trei Ierarhi. Cu timpul, școala înființată la Iași a devenit academie. Diaconul Pavel de Alep numea această școală „mare colegiu românesc”.

Pagină din *Cazania* lui Varlam (sec. XVII)

Au fost tipărite prin grija lui Varlaam:

1644 – *Șapte taine*, o explicare a Sfințelor Taine făcută prin întrebări și răspunsuri.

1645 – *Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc*, lucrare de apărare a Ortodoxiei în fața calvinismului, aprobată de un sinod convocat de însuși Varlaam în anii 1644-1645.

1645 – *Paraclisul Născătoarei de Dumnezeu* (cuprindea și 48 de versuri originale despre pedepsirea necredincioșilor).

1646 – *Pravila lui Vasile Lupu*, o importantă colecție de legi bisericești.

Vocabular

cazanie – predică.

patriarh ecumenic – patriarh de Constantinopol, cea mai importantă demnitate onorifică în Biserica Ortodoxă.

pravilă – culegere de legi bisericești și civile.

Teme

- În ce mod a contribuit mitropolitul Varlaam la dezvoltarea tiparului în Moldova?
- Când s-a inaugurat învățământul superior în Moldova?
- Când au fost aduse moaștele Sfintei Cuvioase Parascheva la Iași?
- Care este contribuția mitropolitului Varlaam la alcătuirea *Cazaniei* din 1643?

DOSOFTEI

Mitropolitul Dosoftei este cel mai de seamă cunoscător al scrierilor Sfinților Părinți din întreaga noastră cultură românească veche.

Viața. S-a născut la Suceava în 1624. A făcut studii la Iași și Lvov (Polonia), apoi s-a călugărit la Mănăstirea Probota. Este ales episcop de Huși (1658), episcop de Roman (1660), iar în anul 1671 ajunge mitropolit al Moldovei. În 1686, este luat prizonier în Polonia, unde își va sfârși viața în anul 1693.

Activitatea culturală. Mitropolitul Dosoftei a desfășurat o activitate culturală extraordinară, numărul lucrărilor traduse și tipărite de el fiind impresionant.

Dintre traduceri sale amintim: *Istoriile lui Herodot*, prima traducere a sa și una dintre cele mai vechi traduceri europene cunoscute; *Pateric grecesc*, *Mântuirea păcătoșilor*, *Viața și minunile Sf. Vasile cel Nou* (fragmente); *Dogmatica Sf. Ioan Damaschin* (fragmente); *Drama Erofilii*, prima operă din dramaturgia universală tradusă în românește.

Cea mai importantă tipăritură a sa este *Psaltirea în versuri*. Această carte a apărut în 1673 la Uniev, în Polonia, și este prima lucrare poetică de mari proporții în limba română. Cuprinde 8 634 de versuri în peste 500 de pagini. Este prima versificare într-o limbă națională în cadrul Bisericii Ortodoxe. *Psaltirea* lui Dosoftei a circulat în toate regiunile locuite de români, iar psalmii versificați de el au fost folosiți în colinde, cântece de stea etc.

Alte fapte. Dosoftei este primul ierarh moldovean care a început munca grea și neobosită pentru pătrunderea limbii române în biserică, în locul celei slavone. În acest sens, el a refăcut tipografia lui Vasile Lupu de la Iași și a tipărit mai multe lucrări.

Teme

- Amintiți câteva dintre traduceri ale mitropolitului Dosoftei, arătând importanța lor în cultura română.
- Arătați valoarea operei fundamentale a mitropolitului Dosoftei, *Psaltirea în versuri* (1673).

Mitropolitul Dosoftei

Prin grija lui Dosoftei au fost tipărite:

1679 – *Dumnezeiasca liturghie*: cuprinde cele trei liturghii și câteva rugăciuni.

1681 – *Molitvelnic de-ntăles*: această carte, tipărită în românește, conține un *Poem chronologic* despre domnii Moldovei în 136 de versuri, alcătuit de Dosoftei. Acest poem este prima scriere istorică românească tipărită.

1683 – *Liturghier*, completat cu câteva rugăciuni.

1682-1686 – *Viața și petrecerea sfinților* (în patru volume), prezentare a vieților sfinților.

Vocabular

mazil – mic boier; domn sau boier înalturat din funcție.

molitvă – rugăciune (limba slavonă).

Pateric – colecție de povestiri din viața sfinților călugări.

Mănăstirea Probota (sec. XVII)

Mitropolitul Antim Ivireanul

„Sfinte Părinte Ierarhe Antim, după vrednicie ai fost rânduit păstor și învățător al turmei celei cuvântătoare și, cu înțelepciune dumnezeiască revărsând râurile sfințelor tale cuvinte, viața ți-ai pus-o pentru păstoriții tăi și cununa muceniciei ai dobândit de la Hristos Dumnezeu; pe Care roagă-L să dăruiască pace și mare milă celor ce săvârșesc sfântă pomenirea ta.”

(Troparul Sfântului Antim Ivireanul)

Rețineți!

- Prin grija mitropolitului Antim Ivireanul au fost tipărite peste 60 de cărți, dintre care 20 în limba română.
- *Didahiile* reprezintă opera principală a mitropolitului Antim.

INTRODUCEREA LIMBII ROMÂNE ÎN BISERICĂ

„Antim ajunge pe meleagurile românești având rolul de «supraveghetor al credinței, de organizator al silințelor pentru cultură, de sfetnic ascultat în cele religioase».”
(N. Iorga, *Istoria literaturii românești*)

ANTIM IVIREANUL

Viața. S-a născut în jurul anului 1650 în Iveria (Georgia de azi) și a primit la botez numele de Andrei. A căzut rob la turci și dus la Constantinopol, unde a învățat sculptura în lemn, caligrafia, pictura și broderia. Tot aici a învățat limbile greacă, arabă și turcă.

Adus în Țara Românească de Constantin Brâncoveanu prin anii 1689-1690, a condus, pe rând, tipografia domnească din București și cea de la Snagov, unde a format numeroși ucenici care îi vor continua activitatea. În anul 1705, este ales episcop de Râmnic și întemeiază aici o tipografie, prima din acest oraș. În anul 1708, este ales mitropolit al Ungrovlahiei (Țara Românească). În această calitate, el mută tipografia de la Râmnic la Târgoviște.

Din pricina atitudinii sale antiotomane, în toamna anului 1716, la cererea primului domn fanariot, Nicolae Mavrocordat, a fost înlăturat din scaun, închis și condamnat la exil pe viață în Mănăstirea Sf. Ecaterina de la Muntele Sinai. În drum spre locul exilului, a fost ucis de ostașii turci, iar trupul i-a fost aruncat în râul Marița sau în Tungea, în apropiere de Adrianopol.

Antim Ivireanul – ctitor de locașuri sfinte. Antim este cel care a ctitorit (1713-1715) cunoscuta mănăstire cu hramul „Toți Sfinții” din București, care îi poartă numele. Această mănăstire a fost înzestrată de către mitropolit cu numeroase bunuri și cu o bibliotecă.

Făuritor al limbii române moderne. Antim Ivireanul avut un rol însemnat în introducerea completă și definitivă a limbii române în slujbă. În același timp, deși străin de neam, a creat o limbă liturgică românească, înțeleasă și folosită până azi. El a fost primul care a tipărit textul integral al slujbelor în limba română.

Didahiile sale (28 de predici la diferite sărbători și șapte predici ocazionale) îl așază în rândul celor mai de seamă predicatori creștini din toate timpurile.

Sprrijinitor al Bisericilor Ortodoxe surori. El l-a trimis în Georgia pe unul dintre ucenicii săi, care a întemeiat la Tbilisi prima tipografie din Georgia. Pentru Patriarhiile din Constantinopol, Alexandria și Ierusalim, Antim a tipărit numeroase cărți de slujbă. Alți ucenici sunt trimiși în Transilvania și la Alep (Siria).

În anul 1992, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a hotărât ca marele ierarh Antim să fie trecut în rândul sfinților. Prăznuirea lui se face în fiecare an, în ziua de 27 septembrie.

SIMION ȘTEFAN

Viața. În anul 1643 este numit mitropolit al Transilvaniei. În această calitate s-au impus 15 puncte umilitoare prin decretul de numire, printre care: în locul Sf. Împărtășanii să se folosească pâine și vin nesfințite, să se înlătore ritualul botezului și al înmormântării, să se înlătore cultul icoanelor și al crucii. Aceste condiții nu au fost respectate de către mitropolit și de către credincioși. A murit în anul 1656.

Activitatea culturală. La Alba-Iulia, sub îndrumarea mitropolitului Simion Ștefan, sunt tipărite două cărți: *Psaltirea* din 1651 și *Noul Testament de la Bălgrad* (Alba-Iulia) din 1648, prima traducere integrală a Noului Testament tipărită în românește.

Cazania lui Varlaam și *Noul Testament de la Bălgrad* constituie cele două monumente lingvistice pe care s-a făurit limba română literară. La aceasta au contribuit și cunoașterea desăvârșită a limbii române vorbite de către traducătorii Bibliei. Aproape fiecare carte a Noului Testament este precedată de o scurtă introducere originală, iar aceste pagini pot fi considerate primul „manual” de introducere și exegeză biblică din teologia românească. Textul este împărțit pe capitole și versete, iar fiecare capitol este rezumat. Numeroase note marginale cuprind explicația unor cuvinte sau scurte comentarii explicative ale textului. Această ediție a fost folosită pentru edițiile ulterioare ale Noului Testament și ale Sfintei Scripturi.

Teme

- În grupuri de câte patru, notați informațiile despre mitropolitul Antim pe care le-ați reținut. Comparați rezultatele cu cele ale colegilor voștri.
- Care sunt motivele ce au determinat trecerea în rândul sfinților a lui Antim Ivireanul?
- Ce rol a avut *Noul Testament de la Bălgrad* în cultura română?

Catedrala ortodoxă din Alba-Iulia.

Noul Testament de la Bălgrad
(pagina de titlu, sec. XVII)

„Aceasta încă vă rugăm să luați aminte că rumânii nu grăescu în toate țările într-un chip, încă neci într-o țară toți într-un chip. Pentru aceia cu anevoie poate să scrie cineva să înțeleagă toți, grăind un lucru unii într-un chip, alții într-alt chip. Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sunt buni, carii împlă în toate țările, așia și cuvintele acelea sunt bune carele le înțeleg toți. Noi drept aceia ne-am silit, den cât am putut, să izvodim așia cum să înțeleagă toți, iară să (dacă) nu vor înțeleage toți, nu-i de vina noastră, ce-i vina celuia ce-au răsfiat rumânii printr-alte țări, de și-au mestecat cuvintele cu alte limbi de nu grăescu toți într-un chip.”

(*Noul Testament de la Bălgrad*)

Vocabular

didahie – învățătură.

isihasm (în gr. *isihia* – „liniște”) – practica neîncetată a rugăciunii inimii, ajungând la vederea luminii necreate a lui Dumnezeu.

CTITORI DE ȘCOLI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

„Moldova a avut în cele politice un domn mare, pe Ștefan Vodă, iar în cele bisericești, un mitropolit mare, pe Veniamin Costachi.” (Filaret Scriban)

VENIAMIN COSTACHI

Veniamin Costachi

Au fost tipărite prin grija lui Veniamin Costachi:

- 1807 – *Tălcuirea celor șapte taine* (Iași).
- 1821 – *Evanghelia* (Neamț).
- 1824 – *Istoria Scripturii Vechiului Testament* (Iași).
- 1825 – *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir (Neamț).
- 1831 – *Iubitorul de înțelepciune* (Iași).
- 1841-1843 – *Istorie bisericească de Meletie al Atenei* (Iași, 5 vol.).
- 1844 – *Pidalionul* (Neamț).

„Un om mai sfânt și mai bun ca dânsul n-a mai ținut în mâini cărja de episcop român.”

(Nicolae Iorga
despre Veniamin Costachi)

„Tot ce mi-au stat în putință am făcut și cu sfatul și cu fapta, ca să sporesc și sufletește și materialicește înflorirea sfintei Biserici și a Patriei.”

(Veniamin Costachi)

Viața. S-a născut în anul 1768 în satul Roșiești (azi jud. Vaslui) într-o cunoscută familie de boieri moldoveni. Limba greacă a învățat-o cu un dascăl grec în casa părintească. A urmat cursurile Școlii domnești de la Trei Ierarhi, apoi cele ale școlii de la Mănăstirea Neamț. S-a călugărit în anul 1783, iar în anul 1792 a fost ales episcop de Huși (avea doar 23 de ani). În 1796 a fost ales ales episcop de Roman, iar în 1803, mitropolit al Moldovei și Sucevei, păstorind, cu două întreruperi, până în 1842. S-a retras la Mănăstirea Slatina, unde a și murit în anul 1846.

Îndrumător al școlilor naționale. În 1803, a fost înființat Seminarul de la Socola, care capătă în scurt timp un prestigiu deosebit; din anul 1840 se numește „Seminaria Veniamina”, ca recunoaștere a meritelor mitropolitului Veniamin.

În anul 1824 mitropolitul Veniamin a deschis la Mănăstirea Trei Ierarhi din Iași o „școală începătoare” în limba română. Tot prin strădania sa, este înființată Academia de la Iași (1835), din care s-a dezvoltat în anul 1860 Universitatea din Iași, iar în 1841 este deschisă prima Școală de „arte și meșteșuguri” din Moldova, cu șase ateliere.

Activitatea culturală. Mitropolitul a înființat o tipografie la mănăstirea Neamț în anul 1807. Prin grija sa au apărut numeroase scrieri, multe fiind traduceri din Sfinții Părinți.

În câteva prefete, mitropolitul arată că a înlocuit termenii slavoni cu cei de origine latină: „molitvă” cu „rugăciune”, „vohod” cu „intrare”, „pocrovăț” cu „acoperământ” etc.

Alte fapte din timpul păstoririi lui Veniamin Costachi. În anul 1833, a pus piatra de temelie a actualei catedrale mitropolitane de la Iași cu hramul Întâmpinarea Domnului și Sf. Mare Mucenic Gheorghe. Catedrala a fost terminată abia în anul 1887.

În anii 1807 și 1821 a fost caimacam (loctiitor de domn). A avut o contribuție importantă la elaborarea Regulamentului organic al Moldovei.

Scopul întregii sale activități a fost, așa cum el însuși mărturisea, „ca românii să aibă în cer un Dumnezeu și pe pământ o patrie”.

Teme

- Subliniați rolul activității mitropolitului Veniamin Costachi în Moldova.
- Comentați afirmațiile lui Nicolae Iorga despre Veniamin Costachi.

ANDREI ȘAGUNA

A fost cel mai mare legiuitor al Bisericii Ortodoxe Române.

Viața. S-a născut la Mișcolț (Ungaria) în anul 1808 și a primit la botez numele de Anastasie. A fost un elev eminent la Școala „greco-valahă” și la gimnaziul din Mișcolț, apoi la gimnaziul superior la Pesta. Urmează studii de filosofie și drept la Universitatea din Pesta. La Vârșeț, a urmat studiile de teologie ortodoxă, iar în anul 1833 a devenit călugăr sub numele de Andrei. În anul 1834, este numit profesor la Seminarul de la Carlovitz, apoi profesor la Seminarul de la Vârșeț. În anul 1848, a fost ales episcop de Transilvania. A murit în anul 1873.

Activitatea de organizare a Bisericii. În urma numeroaselor memorii înaintate Curții de la Viena la inițiativa lui Andrei Șaguna, în anul 1864 s-a aprobat reînființarea vechii Mitropolii Ortodoxe Române a Transilvaniei, în frunte a căreia a fost mult ca arhiepiscop și mitropolit.

În anul 1868, a fost aprobat Statutul organic al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania. Principiile acestui statut erau autonomia față de stat și sinodalitatea, adică participarea laicilor în conducerea bisericii (1/3 clerici și 2/3 mireni).

Activitatea culturală. Prin îndemnul și contribuția sa au fost tipărite peste 25 de manuale, cum ar fi: *Abecedar românesc*, *Gramatica română*, *Aritmetica*, *Cărți de lectură*, ca și numeroase cărți de slujbă.

În timpul păstoririi sale, au fost înființate mai mult de 800 de școli confesionale (Î.P.S. Antonie Plămădeală). În fiecare parohie se țineau cursuri serale pentru neștiutorii de carte. Sunt înființate un gimnaziu în Brad (1869), o școală reală la Brașov (1869). Vechea școală de pedagogie de la Sibiu a devenit o instituție de învățământ superior. Cel mai bun absolvent de teologie era trimis în fiecare an la una dintre universitățile apusene, pentru a preda apoi la Institutul Pedagogic și Teologic din Sibiu.

Andrei Șaguna a fost primul președinte al Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român (Astra), înființată în 1861 la Sibiu.

Alte fapte din vremea păstoririi lui Andrei Șaguna. A condus, împreună cu episcopul unit Ioan Lemeni, Marea Adunare Națională de pe Câmpia Libertății de la Blaj din 3/15 mai 1848.

A pus piatra de temelie a catedralei din Sibiu în anul 1857, el însuși contribuind cu o sumă importantă de bani. A primit titlul de membru de onoare al Academiei Române (1871), președinte de onoare al Societății „Transilvania” din București și membru de onoare al Societății pentru Literatura și Cultura Română din Bucovina.

Teme

- Enumerați principalele laturi ale activității lui Andrei Șaguna.
- Care sunt principiile de organizare a Bisericii Ortodoxe Române valabile până astăzi?

Mitropolitul Andrei Șaguna

„Aproape o generație întreagă, Șaguna a fost conducătorul intelectual – singurul recunoscut – al poporului său și a putut să obțină, în această calitate, astfel de rezultate, cum rar se întâmplă vreunui muritor a se învrednici de ele.”

(C.D. Teutsch)

Prin grija mitropolitului Șaguna au apărut:

3 ianuarie 1853 – Ziarul *Telegraful român* de la Sibiu. Din 1863, ziarul a fost editat în întregime cu alfabet latin.

1854 – *Elementele dreptului canonic* (Sibiu).

1854 – *Teologia dogmatică*.

1855 – *Manual de teologie morală*.

1858 – *Biblia cu ilustrații*, prima de acest fel în România.

1860 – *Istoria Bisericii Ortodoxe răsăritene universale* (2 vol.).

1868 – *Compendiu de drept canonic* (Sibiu).

1872 – *Manual de studiu pastoral*.

„Figura lui s-a introdus definitiv în conștiința populară din toate cătunele Ardealului, întinzându-și rețeaua strălucitoare asupra întregului pământ românesc”.

(Octavian Goga)

MITROPOLIȚI CĂRTURARI

„Mitropolitul Grigorie rămâne una dintre figurile reprezentative ale ierarhiei bisericești din Țara Românească în tot trecutul acesteia. El își merită pe deplin numele de «Dascălul» pe care i l-au dat contemporanii și urmașii.”

(Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*)

MITROPOLITUL GRIGORIE DASCĂLUL

Viața. S-a născut în București, în anul 1765 și a primit la botez numele de Gheorghe. A urmat cursurile școlii de la Sfântul Sava. Devine călugăr la Mănăstirea Neamț, cu numele de Grigorie. Întorcându-se la București, a tipărit câteva cărți împreună cu un prieten, Gherontie. Călătorește cu acesta spre Muntele Athos. La întoarcere, sunt jefuiți și chinuiți de tâlhari pe teritoriul Bulgariei de astăzi, iar Gherontie este ucis.

În anul 1823 a fost ales mitropolit al Țării Românești. În urma războiului ruso-turc, din anii 1828 - 1834, Moldova și Muntenia s-au aflat sub ocupație rusească, iar mitropolitul Grigorie a fost înlăturat din scaun și exilat.

A murit în anul 1834 și a fost înmormântat lângă Catedrala mitropolitană din București, el însuși contribuind la lucrările de refacere a catedralei.

Este menționat faptul că Grigorie, atunci când a fost chemat de domnitor la Curte pentru a fi investit mitropolit, ar fi făcut drumul de la Căldărușani la București pe jos. Ridicarea în treapta de mitropolit a unui simplu preot călugăr, considerată ca o abatere de rânduielile tradiționale, potrivit cărora mitropolitul trebuia ales dintre episcopii țării, s-a dovedit a fi salutară pentru Biserica și neam.

Activitatea culturală. Grigorie Dascălul a avut în grijă biblioteca Mitropoliei din București încă înainte de a fi ales mitropolit. El a continuat opera de traducere a Sfinților Părinți (Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Vasile cel Mare, Sf. Casian Romanul ș.a.).

Mitropolitul s-a îngrijit de preoți și de familiile lor, desființând unele dări, iar altele fiind reduse foarte mult prin strădania sa.

A înființat două școli românești, una la Buzău și alta la Focșani, și s-a preocupat și de bunăstarea școlilor deja existente („Sfântul Sava” din București). Eforturile sale de înființare de seminarii în fiecare eparhie vor fi încununate de succes abia după moartea sa. Tot el s-a preocupat de inventarierea bunurilor bisericești ale mănăstirilor închinat la Locurile Sfinte. Pentru întreaga sa activitate, dar mai ales pentru opera de traducător iscusit din Sfinții Părinți, mitropolitul Grigorie a fost numit *Dascălul*.

Teme

- Enumerați principalele trăsături morale și intelectuale ale mitropolitul Grigorie.
- Care sunt motivele care au dus la alegerea sa în scaunul de mitropolit?
- Menționați câteva aspecte ale activității culturale desfășurate de mitropolitul Grigorie Dascălul.

Catedrala mitropolitană din București

Prin grija lui Grigorie Dascălul s-au tipărit:

1799 – *Carte folositoare de suflet* – prima traducere românească a acestei cărți (împreună cu Gherontie). Este un îndreptar pentru Taina Spovedaniei.

1801 – *Chiriacodromionul la Evangheliile duminicale* (de asemenea împreună cu Gherontie).

1803 – *Întrebări și răspunsuri*.

1805 – *Tâlcuire la cele pentru Evanghelii*.

1811 – *Octoihul*.

1817 – *Viața cuviosului părintelui nostru starețului Paisie* (Neamț).

1821 – *Cuvânt pentru preoție* al Sfântului Grigorie de Nazianz.

1828 – *Patericul* – Buzău.

Vocabular

catehism – expunerea învățăturii de credință sub forma întrebărilor și a răspunsurilor.

liturgică – disciplină teologică care se ocupă cu studiul cultului divin.

pastorală – disciplină teologică care studiază mijloacele misiunii creștine.

tipic – rânduiala slujbelor liturgice.

MELCHISEDEC ȘTEFĂNESCU

Viața. S-a născut într-o familie preoțească din județul Neamț în anul 1823, și a studiat la Seminarul de la Socola. S-a călugărit în anul 1843 și a devenit profesor al aceluiași seminar. Studiază la Academia duhovnicească din Kiev, unde obține titlul de „magistru în teologie și litere” în anul 1851.

Este numit profesor la Socola pentru alți cinci ani, apoi rector și profesor al Seminarului de la Huși. În anul 1862 este ales episcop de Huși, iar în anul 1864 episcop al nou-înființatei Episcopii a Dunării de Jos. În anul 1879 devine episcop de Roman, unde a păstorit până la moartea sa, în anul 1892.

Activitatea culturală. Melchisedec Ștefănescu a publicat numeroase manuale, majoritatea prelucrate după cele rusești. A fost unul dintre istoricii de seamă ai vremii sale, publicând documente slavone, inscripții și însemnări din bisericile din Moldova, monografii, biografii ale unor ierarhi etc.

Însuflețit patriot, Melchisedec Ștefănescu s-a implicat în viața politică a țării sale. A luptat pentru Unirea Principatelor și a făcut parte din Divanul ad-hoc (1857). A sprijinit reformele lui Al.I. Cuza, a fost ministru al Cultelor și membru de drept în Senatul României. În 1868 i s-a încredințat chiar o misiune politică în Rusia.

Precursor al ecumenismului, a fost delegat de Sf. Sinod la Conferința vechilor catolici de la Bonn (1875). Ca membru al Sf. Sinod, a prezentat o serie de memorii referitoare la ameliorarea stării materiale a clerului, dar mai ales în legătură cu recunoașterea autocefaliei. A trimis mai mulți tineri la studii în Rusia (Gavriil Musicescu, Silvestru Bălănești, Constantin Nazarie ș.a.).

În testamentul său erau cuprinse prescripții cum ar fi: un tânăr să beneficieze anual de o bursă la Academia din Kiev; să se înființeze o grădiniță pentru copiii din Roman la Episcopie și tot la Roman să fie înființată o școală de cântăreți pentru copiii orfani, iar întreținerea acestora să fie gratuită; cărțile sale să fie donate (82 documente, 2 511 cărți, ca și colecția sa numismatică) Academiei Române.

De la el s-au păstrat numeroase lucrări istorice și o foarte valoroasă corespondență cu marile personalități ale timpului.

Teme

- Comentați textul:

„Episcopul Melchisedec a fost bărbatul cel mai cu știință dintre prelații noștri contemporani și locul în Academia Română i se cuvenea în toată puterea cuvântului. În episcopul Melchisedec strălucea munca literară. Ca academician, el va rămâne cu tot dreptul în panteonul nostru național” (Bogdan Petriceicu Hasdeu).

- Care a fost rolul mitropolitului Melchisedec Ștefănescu la înființarea Unirii Principatelor?
- Enumerați câteva aspecte prin care mitropolitul Melchisedec Ștefănescu a contribuit la dezvoltarea culturală a Moldovei.
- Găsiți asemănări și deosebiri între cei doi mitropoliți.

Melchisedec Ștefănescu

„Melchisedec, cleric de o largă cultură, cu o chemare științifică netăgăduită; om cinstit, modest și binefăcător (...) o adevărată podoabă a Bisericii.”

(Nicolae Iorga)

Melchisedec Ștefănescu a scris:

- 1853 – *Liturgica* (Iași).
- 1854 – *Manual de tipic* (Iași).
- 1856 – *Scurtă introducere în cursul științelor teologice* (Iași).
- 1857 – *Catehismul ortodox* (Iași).
- 1860 – *Introducere în sfințitele cărți ale Vechiului și Noului Testament* (2 vol.).
- 1862 – *Teologia pastorală*.
- 1869 – *Cronica Hușilor și a Episcopiei cu asemenea numire* (București).
- 1874-1875 – *Cronica Romanului și a Episcopiei* (București, 2 vol.).
- 1883 – *Inscripțiunile bisericilor armenesti din Moldova*.
- 1884 – *Viața și scrierile lui Grigorie Taublac*.

Biserica Sfinții Trei Ierarhi din Iași,
ctitoria domnitorului Vasile Lupu
(sec. XVII)

UNITATEA NAȚIONALĂ ÎN OPERELE MITROPOLIȚILOR ROMÂNI

O analiză a modului în care a fost păstrată conștiința națională, a începuturilor învățământului la noi și a personalității mitropoliților ne demonstrează că aceștia au avut un rol foarte important în cultura națională.

Mitropolitul **Dosoftei** a susținut introducerea limbii române în Biserică în locul celei slavone. Cartea sa, *Psaltirea în versuri*, a circulat în toate regiunile locuite de români.

În timpul păstoririi lui **Venianim Costachi** și a lui **Andrei Șaguna** s-au înființat un număr impresionant de școli cu limba de predare română, iar accesul în aceste școli era permis tuturor categoriilor sociale. Mitropoliții s-au îngrijit de buna lor funcționare și de acordarea de burse pentru tinerii merituoși.

Numeroase cărți, cum ar fi *Noul Testament de la Bălgrad*, apărut sub îngrijirea mitropolitului **Simion Ștefan**, au fost scrise cu scopul declarat de a fi înțelese de toți românii, indiferent de locul în care trăiau aceștia, iar traducătorii au avut tot timpul conștiința că această traducere va fi un instrument extrem de important pentru orice credincios român în ceea ce privește înțelegerea cuvântului lui Dumnezeu pentru prima dată în limba română.

Melchisedec Ștefănescu sprijină reformele inițiate de domnitorul Alexandru Ioan Cuza și propune numeroase modificări ale Legii instrucției publice.

Sfântul Antim Ivireanul este poate figura cea mai luminoasă și cea care impresionează cel mai mult. Deși străin de neam, fiind născut în Georgia de astăzi, el a luptat pentru introducerea limbii române în Biserică în locul limbii slavone care era folosită în acel timp. Mai mult decât atât, el a reușit, prin intermediul *Didahiilor* sale, să pună bazele limbii române literare.

Predicile sale, alături de *Cazania* lui Varlaam, de *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei și de *Noul Testament de la Bălgrad*, constituie monumente literare reprezentative ale literaturii noastre vechi și scrierile care au contribuit în mod fundamental la formarea limbii române moderne.

Mitropoliții au fost conștienți, așa cum afirma și Melchisedec Ștefănescu, că „Biserica nu se poate izola de țară; interesele țării nu pot fi străine Bisericii”.

Prin ierarhii săi, Biserica a contribuit la formarea patrimoniului cultural al poporului român. Timp de secole, Biserica a fost singura instituție preocupată de progresul intelectual și sufleteș al credincioșilor săi.

Rețineți!

- În prefața la *Răspunsul împotriva catehismului calvinesc*, mitropolitul **Varlaam** se adresa nu doar către credincioșii moldoveni, păstoriții săi, ci și „cătră creștinii de Ardeal, credincioși pravoslavnic și adevărați fii ai svintei noastre Bisearici apostolești, iubiți creștini și cu noi de un neam român, pretutindirea tuturor ce să află în părțile Ardealiului, se sunteți cu noi într-o credință”.
- *Cazania* sa începea cu un „Cuvânt împreună cătră toată semenția românească”, adresat de Vasile Lupu la „toată semenția românească pretutinderea ca să află pravoslavnic într-această limbă”. Se arată că această *Cazanie*, alcătuită pentru că „limba românească n-are carte pre limba sa”, este „dar limbii românești”.

DIDAHIIILE

Didahiile sunt scrierile care încununează opera literară a mitropolitului Antim. *Didahiile* sunt 28 de predici la care se adaugă un număr de șapte predici ocazionale, rostite de mitropolit la București, sau la Târgoviște.

„Cunoașterea limbii române este uimitoare la Antim. Compoziția, naturalețea frazei și a aplicărilor locale rămân personale la Antim” (George Călinescu, *Istoria literaturii române*). Predicile sale sunt vii și astăzi prin naturalețea lor, prin numeroasele figuri de stil folosite și, mai ales, prin stările de spirit pe care le transmite cititorului: de la întristare la indignare, de la melancolie la mustrare, de la remarcile tăioase la îndemnul evlavios.

Antim realizează în *Didahiile* sale adevărate portrete morale:

- ipocritul la spovedanie: „spunem cum c-am mâncat la masa domnească, miercurea și vinerea, pește și în post raci și untdelemn și am băut vin. Nu spunem că ținem balaurul cu șapte capete, zavistia, încuibat în inimile noastre, de ne roade întotdeauna ficiații, ca rugina pre fier și ca carul pre lemn, ci zicem că n-am făcut nimănui nici un rău”.

- cel care se strâmbă la mâncarea de post: „Mă rușinez a spune de posomorârea celor mâncăcioși în ce chip se tânguiesc în zilele cele de post: cască adese, se culcă puțin și iară se scoală; dorm în silă și se silesc să treacă zilele și să nu le priceapă”.

Celor care întreabă pentru ce nu sunt lăsați în pace, mitropolitul le răspunde: „și nimeni să nu se socotească din voi și să zică în inima lui: dar ce treabă are vlădica cu noi, nu-și caută vlădicia lui, ci se amestecă într-ale noastre?”.

Sfântul Antim, în tonuri care merg de la mustrare la calde îndemnuri părintești, este un aspru critic al

„Aleasă iaste cu adevărat, ca soarele, pentru că iaste încununată cu toate razele darurilor dumnezeiești și strălucește mai vârtos într-ale celelalte lumini ale cerului (...) Aleasă iaste ca revărsatul zorilor pentru că ea a gonit noaptea și toate întunecimea păcatului și au adus în lume zioa cea purtătoare de viață (...) Aleasă iaste pentru că iaste fecioară mai nainte de naștere, fecioară în naștere, fecioară și după naștere și iaste o adâncime nepreceptută a bunătăților și o icoană însuflețită a frumuseților celor cerești.”

(Antim Ivireanul, *Didahiile*)

moravurilor timpului său: nici preoții, nici boierii nu sunt ocoliți în predicile sale, care urmăreau în primul rând ameliorarea stării sufletești a păstoritorilor săi. Îndemnul este însoțit de imagini exemplificatoare.

Antim a lăsat neamului românesc un dar desăvârșit: *Didahiile* sale, care ne descoperă un mare orator și îndreptător al moravurilor timpului său.

Teme

- Ce sunt *Didahiile*?
- Arătați care a fost contribuția lui Antim Ivireanul la dezvoltarea limbii române.

Biserica Mănăstirii Antim din București (sec. XVIII)

Pagină de titlu
din *Evangheliarul lui Macarie*
(sec. XVI)

„Didahiile reprezintă o celebrare a întâietății verbului, al cuvintelor bună vestire și mare bucurie, întinse ca o masă desfătăată pentru îndulcirea cu ospățul vorbelor a inimilor și dulcirea cu ospățul vorbelor a inimilor și auzurilor celor ce vor ospăta sufletește.

(Despre Antim Ivireanul
în *Scriitori români*)

„Genunea este lumea cea cu valuri. Corabiile, sufletele, că cu mare grijă trec de scapă de chiți, de primejdie; luna este lumea cu înșelăciunile cele lumești și nestătătoare.”

(Dosoftei în prefața la
Psaltirea în versuri)

- I. Alegeți varianta corectă:
 1. Este prăznuit pe 27 septembrie:
 - a. Antim Ivireanul;
 - b. Varlaam;
 - c. Sf. Dimitrie Basarabov.
 2. Primul poet român este considerat a fi:
 - a. Andrei Șaguna;
 - b. Varlaam;
 - c. Dosoftei.
 3. *Noul Testament de la Bălgrad* a apărut în anul:
 - a. 1688; b. 1648; c. 1728.
 4. Principala operă a mitropolitului Dosoftei este:
 - a. *Cartea românească de învățătură*;
 - b. *Psaltirea în versuri*;
 - c. *Noul Testament de la Bălgrad*.
- II. Aranjați în ordine cronologică următoarele tipărituri: *Cronica Hușilor și a Episcopiei*, *Noul Testament de la Bălgrad*, *Cazania*, *Didahiile*, *Psaltirea în versuri*.
- III. Precizați valoarea de adevăr a următoarelor afirmații:
 - a. În timpul păstoririi lui Andrei Șaguna s-au înființat aproximativ 400 de școli.
 - b. Melchisedec Ștefănescu s-a împotrivit reformelor lui Alexandru Ioan Cuza.
 - c. Mitropolitul Dosoftei este luat prizonier în Polonia și își sfârșește viața în exil.
 - d. *Didahiile* sunt predici la praznice împărătești și la duminici.
 - e. *Molitvelnicul* este o colecție de legi bisericești.
 - f. Grigorie Dascălul a fost unul dintre cei mai prolifici traducători ai veacului său.
 - g. Tiparul a fost adus în Țările Române de un călugăr bulgar.
- IV. Menționați șase dintre cele mai importante înfăptuiri ale mitropoliților pe care i-ați studiat.
- VI. Folosind noile cunoștințe dobândite, alcătuiți un eseu cu titlul: „Biserica și cultura în istoria poporului român”.
- VII. Alcătuiți un portofoliu pe tema: „Mitropoliții români – ctitori ai culturii naționale”.
- VIII. Interpretați textul referitor la mitropolitul Antim Ivireanul din lectura alăturată.
- IX. În ce limbă erau redactate manuscrisele la începutul secolului al XVI-lea. Observați imaginea de mai sus.

CUPRINS

Cuvânt înainte / 3
Bibliografie / 4

CAPITOLUL 1

Dogmatică / 5

Cinstirea sfințelor icoane / 6-9
Cinstirea Sfântei Cruci / 10-11
Cinstirea Sfințelor moaște / 12-13
Lección de sinteză / 14
Studiu de caz / 15
Evaluare / 16

CAPITOLUL 2

Morală creștină / 17

Legea morală a Vechiului Testament
(*Decalogul*) / 18-19
Legea morală a Noului Testament
(*Predica de pe munte*) / 20-21
Conștiința morală / 22-23
Libertate și opțiune. Despre păcat /
24-27
Libertate și opțiune. Virtuțile / 28-29
Lección de sinteză / 30
Studiu de caz / 31
Evaluare / 32

CAPITOLUL 3

Liturgică și artă / 33

Rolul și valoarea cultului ortodox în
viața creștinului / 34-37
Apariția locașurilor de cult creștine /
38
Stiluri arhitecturale reprezentative /
39-41
Stiluri arhitecturale românești / 42-43
Lección de sinteză / 44
Studiu de caz / 45
Evaluare / 46

CAPITOLUL 4

Spiritualitate și misiune / 47

Libertate și responsabilitate / 48-49

Iubire și dreptate / 50-53
Rugăciune și reconciliere / 54-55
Lección de sinteză / 56
Studiu de caz / 57
Evaluare / 58

CAPITOLUL 5

Religiile în istorie / 59

Istoric / 60-63
Specificul ortodoxiei în contextul
creștinismului / 64-65
Lección de sinteză / 66
Studiu de caz / 67
Evaluare / 68

CAPITOLUL 6

Ortodoxie și cultură națională / 69

Biserica și cultura națională / 70-71
Mitropolii ctitori ai limbii române /
72-73
Introducerea limbii române în
biserica / 74-75
Ctitori de școli în limba română /
76-77
Mitropolii cărturari / 78-79
Lección de sinteză / 80
Studiu de caz / 81
Evaluare / 82

CAPITOLUL 7

Creștinismul și problemele lumii contemporane / 83

Practici străine spiritualității creștine
ortodoxe / 84-85
Magia / 86-87
Yoga și asumarea ei în contextul
actual / 88-89
Reîncarnarea / 90-91
Studiu de caz / 92-93
Lección de sinteză / 94
Evaluare / 94